TÜBAD
TÜRKİYE BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
Uluslararası Hakemli Dergi
TURKISH SCIENTIFIC RESEARCHES JOURNAL
TUSREJ ISSN : 2602-4632

TÜBAD Cilt X, Sayı II, Aralık, 2025

Pandemi ve Çocukların Sosyal Dünyası: Uzaktan Eğitimin Resimlere Yansıması[1]

Bahar ÖZET[2]
Makbule Meziyet ARI[3]

Gönderim Tarihi: 31.10.2025 Yayın Tarihi: 31.12.2025 Makale Türü: Tez Özeti

Öz

Covid-19 pandemi süreci, başlamasıyla tüm dünyayı etkisi altına almış sağlık, ekonomi, eğitim başta olmak üzere bireyleri birçok yönden etkilemiştir. Etkileri en aza indirmek amaçlı yetkililer çeşitli önlemler almışlardır. Bunlardan biri de önce okulların tatil edilmesi sonra online eğitime başlanmasıdır. Bu süreçte öğrenciler arkadaşlarından ve okul ortamından uzak kalmış, sosyal ilişkileri sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmanın amacı, 7-9 yaş aralığındaki çocukların pandemi süreci ile bu dönemde deneyimledikleri uzaktan eğitimin, sosyalleşme ve yalnızlık düzeyleri üzerindeki etkilerini resim analiziyle incelemektir. Araştırmanın örneklemini ölçüt örneklemeyle seçilen 2021-2022 eğitim-öğretim yılında İstanbul'daki ilköğretim okullarında öğrenim gören 7-9 yaş aralığındaki toplam 77 (36 erkek, 41 kız) 3. ve 4. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma, karma araştırma yönteminin eşzamanlı deseni kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın verileri demografik bilgi formu, katılımcıların yalnızlık düzeylerini belirlemek amacı ile Asher ve Wheeler tarafından geliştirilen ve Kaya tarafından Türkçeye uyarlanan Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) ve çocukların pandemi ile ilgili çizdikleri resimlerden 'Çiz-ve-Anlat' tekniği kullanılarak toplanmıştır. Nicel verilerin analizinde IBM SPSS STATISTIC 25 programından, nitel veriler için içerik analizinden faydalanılmıştır. Analizler sonucunda, bazı çocukların yalnızlık düzeyleri yüksek olsa da genel ortalamanın düşük olduğu belirlenmiştir. Çoğu çocuğun pandemi ve uzaktan eğitim sürecinden olumsuz etkilendiği, çizimlerinde ise sosyal izolasyon, mutsuzluk ve sıkılma temalarının öne çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Uzaktan eğitim, Sosyalleşme, Resim analizi

Pandemic and Children's Social World: Reflection of Distance Education in Pictures

Abstract

With the onset of the covid-19 pandemic, it has impacted the entire world, affecting individuals in many ways, particularly health, the economy, and education. Authorities have taken various measures to minimize the effects. One of these measures was the closure of schools and the transition to online education. During this period, students were

[1]Bu makale, Prof. Dr. Makbule Meziyet Arı danışmanlığında yürüttüğüm yüksek lisans tezinin verilerinden faydalanılarak yazılmıştır.

[2] Sorumlu Yazar: Bahar ÖZET, Çocuk Gelişimi Uzmanı, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye, baharozet@stu.aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0156-6017

[3] Makbule Meziyet ARI, Prof. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye, mmarigelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0283-6341

isolated from their friends and the school environment, and their social relationships were limited. Therefore, the aim of this study is to examine the effects of the pandemic and the distance education experienced by children aged 7-9 on their socialization and loneliness levels through image analysis. The research sample consisted of a total of 77 3rd and 4th-grade students (36 boys, 41 girls) aged 7-9 attending primary schools in Istanbul during the 2021-2022 academic year, selected using criterion sampling. The research was conducted using a concurrent mixed research method design. Data for the study were collected using a demographic information form, the School-Based Loneliness Scale for Children (SBS) developed by Asher and Wheeler and adapted into Turkish by Kaya to determine participants' loneliness levels, and the "Draw-and-Tell" technique, which was used to analyze children's drawings about the pandemic. Quantitative data were analyzed using IBM SPSS Statistics 25, while qualitative data were analyzed using content analysis. Analyses revealed that while some children experienced high levels of loneliness, the overall average was low. Most children were negatively affected by the pandemic and the distance learning process, and themes of social isolation, unhappiness, and boredom were prominent in their drawings.

Key Words: Pandemic, Distance education, Socialization, Draw analysis

GİRİŞ

İlk vakası Çin'in Wuhan kentinde görülen ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilen covid-19, kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve Türkiye'de ilk kez 2020 yılının Mart ayında görülmüştür. Yayılma ve bulaşma hızı nedeniyle küresel bir kriz haline gelen covid-19, sağlık başta olmak üzere eğitim ve ekonomi gibi yaşamın tüm alanlarını etkilemiştir (Topbaş vd., 2020). Salgının yayılımını kontrol altına almak amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından çeşitli önlemler alınmış; bu kapsamda okullar tatil edilerek uzaktan eğitime geçilmiştir.

Bireysel ihtiyaçlarını tam olarak karşılayacak yeterli becerilere henüz sahip olmayan çocuklar, pandemi gibi travmatik olaylardan en fazla etkilenen gruplar arasında yer almakta (Schonfeld ve Demaria, 2015), çocukların gelişim alanları derinden etkilenebilmektedir (Bjorkdahl ve Carlsen, 2019; Konukbay ve Suluhan, 2022). Gelişimsel ve deneyimsel sınırlılıkları nedeniyle çocuklar, alınan önlemleri yetişkinler kadar anlamlandıramamakta ve bu tür kriz süreçlerinden daha yoğun biçimde etkilenmektedir (Aral vd., 2020; Akoğlu ve Karaaslan, 2020; Lieberman vd., 2011). Bu gelişimsel ve bireysel farklılıklar sonucunda bireyler, toplum tarafından kabul görmüş kurallara ve beklentilere uygun davranışlar sergilemekte güçlük yaşayabilmektedir (Duran ve Özet, 2024). Eğitime erişimdeki kısıtlılık gibi çevresel stres etmenleri de çocukların gelişim süreçleri üzerinde doğrudan belirleyici bir rol oynamaktadır (Bundy vd., 2017; Ferguson vd., 2013). Nitekim sınırlı sosyal etkileşim, maske kullanımı, artan ekran süresi ve yüz ifadelerinin anlaşılmasındaki güçlükler, çocukların bilişsel, davranışsal ve sosyal becerilerinde belirgin sınırlılıklara neden olmuştur (Yogman vd., 2018; Borelli vd., 2016).

Pandemi süreci, çocuklar açısından alışılmadık bir durum olarak, yaşamlarında önemli değişimlere yol açmıştır (Alisisnanoğlu vd., 2020; Araújo vd., 2021; Davico vd., 2021). Özellikle sosyalleşmenin ön planda olduğu okul döneminde, çocuklar yüz yüze eğitime ara verip uzaktan eğitime geçmek zorunda kalmış ve sosyal etkileşim olanakları belirgin biçimde azalmıştır (Günder, 2021). Okulların kapanması, akranlardan uzak kalma, bilgi eksikliği ve belirsizlik gibi stres faktörleri çocukların psikososyal sağlığını olumsuz etkilemiştir (Wang vd., 2020; Araújo, 2020). Bu süreçte özgürlük kaybı, izolasyon ve belirsizlik gibi etkenler kaygı, korku ve stres düzeylerini artırmıştır (Akoğlu ve Karaaslan, 2020; Orru vd., 2020). Çocukların yaşadığı psikolojik stres; hastalık korkusu, can sıkıntısı, ekonomik zorluklar ve hayal kırıklıklarıyla ilişkilendirilmiştir (Brooks vd., 2020). Okul ortamının sosyalleşme ve rutin oluşturma açısından koruyucu rolü göz önüne alındığında (Brazendale vd., 2017), çocukların okuldan ve arkadaşlarından uzak kalmaları ruhsal ve gelişimsel açıdan olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Di Giorgio vd., 2020).

Çocukların akran ilişkileri, oyun ortamları ve fiziksel aktiviteleri gelişimleri açısından önemli rol oynarken (Özbörü Aşkan vd., 2025), sosyal izolasyon ve uzaktan eğitim süreci bu etkileşimleri sınırlamıştır. Rutinlerinin bozulması, çocuklarda panik, stres ve korku duygularını artırmış ve yaşamlarının olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Capurso vd., 2020; Courtney vd., 2020; Çalışkan, 2020; Phelps ve Sperry, 2020). Özellikle sosyal izolasyonun yoğunlaştığı dönemde çocuklarda kaygı ve öfke gibi duyguların arttığı belirtilmektedir (Brom vd., 2020; Fan vd., 2020; Qiu vd., 2020; Pisano vd., 2020; Russell vd., 2020; Kumar vd., 2020; Liu vd., 2020). Pandeminin belirsizliği, okulların kapanması ve enfekte olma korkusu, çocukların endişe duyma ve tedirgin olma düzeylerini yükseltmiştir (Kaya, 2020). Bu durum, çocukların yaşanan süreci anlamlandıramamasına, yalnızlık hissetmesine ve yeni düzene uyum güçlüğü yaşamasına yol açmıştır. Bu süreçte çocuklar yaşadıkları kaygı, korku, öfke, suçluluk ve üzüntü gibi duyguları farklı biçimlerde ifade etmişlerdir (Boelen ve Spuij, 2013; Scheeringa vd., 2011). Bazı çocuklarda öfke ve saldırganlık davranışları görülürken, bazıları içine kapanarak yalnızlaşma eğilimi göstermiştir (Pisano vd., 2020).

Çocuklar, duygu ve düşüncelerine değer verilmesini ve dinlenilmeyi beklemektedir (Sağlam, 2017). Okula gidememeleri, oyun ve arkadaşlık biçimlerinin değişmesi, dijital içeriklere yönelme ve artan ekran süresi, sosyalleşme fırsatlarını azaltarak yalnızlaşmalarına yol açmıştır (Kalkandeler, 2020). Yetişkinlerin yeterli bilgi ve duygu paylaşımında bulunmaması ise çocukların kendilerini ifade etmekte zorlanmalarına neden olmuştur (Dalton vd., 2020). Sosyal etkileşim kısıtlılığı, eğitimdeki aksamalar ve karantina uygulamaları, çocuklarda yalnızlık ve içe kapanma davranışlarını tetiklemiştir (Çetin ve Anuk, 2020). Bu noktada, çocukların yaşadıkları yalnızlık ve duygusal sıkışmışlığın dışavurumunda, sözel olmayan ifade biçimleri önemli bir rol oynamaktadır. Duygusal etkilenimlerin ifade edilmesinde resim çizimi çocuklar için önemli bir araçtır. Şen Beytut vd. (2009), çocukların duygusal durumlarını resimle sözel ifadeden daha etkili biçimde aktarabildiklerini belirtmiştir. Çocuklar, sözel olarak ifade edemedikleri duygu ve düşüncelerini çizim yoluyla görünür kılabilir (Erdoğan vd., 2020; Üztemur ve Dinç, 2018; Yavuzer, 2019). Bu nedenle resim analizi, çocukların iç dünyalarını anlamada etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Aydos ve Özet, 2025).

Literatür incelendiğinde, pandemi ve çocukların algılarıyla ilgili çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Çocukların duygudurumları genellikle tek çocuğu olan ebeveynlerle yapılan araştırmalarda incelenmiştir (Kalkandeler, 2021). Velilerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri Otçeken (2022) tarafından, hemşire çocuklarının pandemi algısı Tiryaki vd. (2021) tarafından, anne ve çocuklarıyla birlikte pandemi algısı ise Öztürk vd. (2020) tarafından araştırılmıştır. Akoğlu ve Karaaslan (2020) covid-19 izolasyonunun olası psikososyal etkilerini, Pınar (2021) ise sosyal izolasyonun çocuklar üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Yabancı literatürde de pandemi sürecinin çocukların büyüme ve gelişimi üzerindeki etkileri Araújo vd. (2021) tarafından, ebeveyn ve çocukların iyi oluş düzeyleri ise Gassman-Pines vd. (2020) tarafından incelenmiştir. Ayrıca çocuklar ve pandeminin olası etkileri ile ilgili çalışmalar mevcuttur (Ashikkali vd., 2020; Gupta ve Jawanda, 2020; Orgilés vd., 2020). Ancak, çocukların yalnızlık düzeylerinin, online eğitimin ve sosyal kısıtlamaların etkilerini doğrudan çocuklarla yapılan ve resim analizi yöntemiyle inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, 7–9 yaş aralığındaki çocukların pandemi süreciyle birlikte deneyimledikleri uzaktan eğitimin, sosyalleşme biçimleri ve yalnızlık düzeyleri üzerindeki etkilerini resim analiziyle incelemektir. Araştırma, çocukların covid-19 pandemisi döneminde yaşadıkları deneyimlerin, sosyal ilişkilerine ve yalnızlık algılarına nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, çocukların pandemi sürecine ilişkin algıları, çevrimiçi eğitim deneyimleri ve sosyal etkileşim biçimleri resim analizi ve resim anlatıları yoluyla bütüncül biçimde değerlendirilmiştir.

Araştırma ayrıca, çocukların pandemi döneminde doğal sosyal çevrelerinden uzaklaşmalarının ve teknolojik araçlara artan maruziyetlerinin sosyalleşme ve yalnızlık düzeylerine etkilerini anlamaya yöneliktir. Böylece, pandemi koşullarının çocukların duygusal ve sosyal yaşamlarına bıraktığı izler nitel ve nicel veriler aracılığıyla görünür kılınmıştır.

Araştırmanın alt amaçları aşağıda sunulmuştur:

- Çocukların pandemi algıları ile yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi,
- Uzaktan eğitim süreci ve ekran kullanım sıklığının çocukların sosyalleşme biçimleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi,
- Okuldan ve arkadaş çevresinden uzak kalmanın sosyalleşme ve yalnızlık düzeyleri üzerindeki yansımalarının belirlenmesi.

Bu çalışma, pandemi sürecinde çocukların yaşadığı sosyalleşme zorluklarını ve yalnızlık deneyimlerini görünür kılarak, aileler, eğitimciler ve politika yapıcılara çocukların sosyal-duygusal iyilik hâllerini desteklemeye yönelik farkındalık ve çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, uygulama süreci ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, 7–9 yaş aralığında yer alan üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin çizdikleri resimlerde pandemi döneminde aldıkları çevrimiçi eğitimin ve pandemi algılarının yansımalarını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma, karma araştırma yöntemi kullanılarak yürütülmüş olup, bu yöntemin eşzamanlı desenine dayanmaktadır.

Karma yöntem, nicel ve nitel verilerin eş zamanlı biçimde toplanması, analiz edilmesi ve bütüncül bir yaklaşımla yorumlanmasını içeren bir araştırma modelidir (Tunalı vd., 2016). Eşzamanlı desende, nicel ve nitel veriler aynı dönemde toplanmış ve elde edilen bulgular birlikte değerlendirilmiştir (Aydın-Çakır & Türkeş-Kılıç, 2021).

Araştırmanın nicel boyutunda, betimsel araştırma modellerinden kesitsel tarama deseni kullanılmıştır. Kesitsel tarama yöntemi, verilerin tek bir zaman diliminde toplanarak mevcut durumu betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Bryman & Bell, 2011).

Araştırmanın nitel boyutunda ise olgubilim (fenomenoloji) deseni tercih edilmiştir. Olgubilim deseni, bireylerin belirli bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve anlamlandırma biçimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir nitel araştırma desenidir. Bu tür araştırmalarda veriler genellikle katılımcılarla yapılan görüşmeler, gözlemler veya doküman incelemeleri yoluyla toplanır. Elde edilen nitel veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmekte; bu süreçte veriler kodlanmakta, temalar belirlenmekte ve sistematik biçimde yorumlanmaktadır (Yıldırım, 1999).

Bu doğrultuda, araştırmanın nicel kısmında çocukların pandemi süreci ve çevrimiçi eğitim deneyimlerinin yalnızlık düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Nitel kısmında ise bu sürecin çocukların sosyal algılarına ve duygusal deneyimlerine yansımaları, öğrencilerin pandemi konulu çizimleri ve bu çizimlere ilişkin anlatıları üzerinden analiz edilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın örneklemini, 2021–2022 eğitim-öğretim yılı içerisinde İstanbul ilinde ikamet eden ve ilköğretim kurumlarında öğrenim gören, 7–9 yaş aralığındaki toplam 77 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 36'sı erkek, 41'i kız olup, tamamı 3. ve 4. sınıf düzeyinde öğrenim görmektedir. Katılımcılar, İstanbul il merkezinde yer alan Bahçelievler ilçesindeki ilköğretim kurumlarında

öğrenim gören öğrenciler arasından ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırma kapsamına alınacak bireylerde aranan ölçütler şu şekilde belirlenmiştir:

7–9 yaş aralığında olmak, pandemi sürecinde en az 6 ay süreyle uzaktan eğitim almış olmak, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmek, veli izin formu aracılığıyla ailesinden gerekli onayı almış olmak. Belirlenen bu ölçütlere uyan öğrenciler, araştırmanın amacına uygun olarak örnekleme dâhil edilmiştir. Bu sayede, pandemi sürecinde uzaktan eğitim deneyimi yaşamış çocukların yalnızlık düzeylerine ve sosyal duygusal durumlarına ilişkin daha anlamlı veriler elde edilmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın çalışma grubuna ait bilgiler tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Cinsiyet, yaş ve covid durumlarına göre öğrencilerin sayı ve yüzdeleri (n=77)*

Değişkenler	Maddeler	n	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	36	46.8
	Kız	41	53.2
Yaş	8	26	33.8
	9	51	66.2
Covid-19 Durumu	Covid-19 Geçiren	21	27.3
	Covid-19 Geçirmeyen	56	72.7
	Ailede Covid-19 Geçiren	50	64.9
	Ailede Covid-19 Geçirmeyen	27	35.1

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin %46,8'inin erkek, %53,2'sinin ise kız olduğu görülmektedir. Bu bulgu, araştırma grubunun cinsiyet dağılımının dengeli bir yapıda olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde, öğrencilerin %33,8'inin 8 yaşında, %66,2'sinin ise 9 yaşında olduğu belirlenmiştir. Bu durum, örneklem grubunun ağırlıklı olarak 9 yaşındaki öğrencilerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların covid-19 hastalığına yakalanma durumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde, öğrencilerin 21'inin (%27,3) en az bir kez covid-19 hastalığı geçirdiği, 56 öğrencinin (%72,7) ise hastalığa hiç yakalanmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin ailelerine ilişkin veriler incelendiğinde, ailelerin %64,9'unun en az bir kez covid-19 hastalığına yakalandığı, %35,1'inin ise hiç covid-19 geçirmediği belirlenmiştir. Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun covid-19 hastalığına yakalanmadığı; ancak öğrencilerin önemli bir kısmının ailelerinde hastalığın en az bir kez görüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Süresi

Bu araştırmada, veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu, Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) ve çocukların covid-19 pandemisiyle ilgili olarak çizdikleri resimler ile bu resimlere ilişkin anlatıları kullanılmıştır. Bu araçlar, katılımcıların demografik özelliklerini, yalnızlık düzeylerini ve pandemi sürecine ilişkin duygusal deneyimlerini çok yönlü biçimde değerlendirmek amacıyla tercih edilmiştir.

Demografik Bilgi Formu

Araştırmada, katılımcıların kendileri ve ailelerine ilişkin temel bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Form, 7–9 yaş aralığındaki çocuklara yönelik olarak hazırlanmış olup toplam 12 soru ve iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, katılımcıların yaş, cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi kişisel bilgilerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise covid-19 pandemi süreciyle ilişkili sorular bulunmaktadır. Bu bölümde, "Covid-19 geçirdiniz mi?", "Ailenizden covid-19 geçiren oldu mu?" ve "Covid-19 pandemi süreci hayatınızı nasıl etkiledi?" gibi ifadeler aracılığıyla çocukların pandemi sürecine ilişkin deneyimleri değerlendirilmektedir.
Formdan elde edilen veriler, örneklem grubunun demografik özelliklerini tanımlamak ve araştırma bulgularının yorumlanmasına destek sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

Çocuklar için Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ)

Bu araştırmada, katılımcıların yalnızlık düzeylerini belirlemek amacıyla Asher ve Wheeler (1985) tarafından geliştirilen ve Kaya (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan *Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ)* kullanılmıştır.
ÇOTYÖ toplam 19 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin 11'i asıl, 8'i ise dolgu maddesidir. Dolgu maddeleri, çocukların ilgi alanları ve hobilerine yönelik ifadelerden (örneğin, "Kitap okumayı severim", "Müzik dinlemeyi severim") oluşmakta olup puanlamaya dâhil edilmemektedir.
Ölçekteki maddeler, 5'li Likert tipi bir dereceleme üzerinden değerlendirilmektedir. Katılımcılar her bir maddeye ilişkin görüşlerini "Benim için her zaman doğru" (5), "Benim için çoğunlukla doğru" (4), "Benim için bazen doğru" (3), "Benim için doğru değil" (2) ve "Benim için hiç doğru değil" (1) seçeneklerinden birini işaretleyerek belirtmektedir. Puanlama bu sıraya göre yapılmakta olup, 1, 3, 5, 7, 9, 11, 15 ve 18. maddeler dolgu maddesi olduğundan değerlendirmeye alınmamaktadır. Ayrıca 12. madde tersinden puanlanmaktadır.
Dolgu maddeleri çıkarıldığında, geriye kalan 11 madde üzerinden puanlama yapılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 11, en yüksek puan ise 55'tir. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar bireyin yalnızlık düzeyinin yüksek olduğunu, düşük puanlar ise yalnızlık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.
Kaya'nın (2005) uyarlama çalışması sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Bu değer, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Görsel Veri Toplama Aracı: Çiz-ve-Anlat Tekniği

Araştırma kapsamında, 7–9 yaş aralığındaki çocukların pandemi sürecinde aldıkları uzaktan eğitimin yaşamlarına nasıl yansıdığını anlamak amacıyla "Çiz-ve-Anlat" tekniği kullanılmıştır (Brackett-Milburn, 1999). Bu teknik, çocukların çizimlerini ve bu çizimlere ilişkin sözlü açıklamalarını içeren nitel bir veri toplama yöntemidir.
Çizim süreci öncesinde her bir öğrenciye A4 boyutunda kâğıt dağıtılmış ve kâğıdı yatay ya da dikey kullanabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin resim çiziminde kullanmaları için gerekli olan kalem, silgi ve boya kalemleri de temin edilmiştir. Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra, çocuklardan pandemi temalı bir resim çizmeleri ve bu sürecin kendi yaşamlarına etkilerini görsel olarak ifade etmeleri istenmiştir.
Çocukların kendilerini rahat hissetmeleri amacıyla çizim etkinliği kendi sınıf ortamlarında gerçekleştirilmiş, herhangi bir şekilde acele ettirilmemiş ve her öğrenciye yeterli süre tanınmıştır. Resim çizimi tamamlandıktan sonra, her çocukla birebir görüşme yapılmış ve çizdikleri resmi sözlü olarak anlatmaları istenmiştir. Bu görüşmeler sırasında öğrencilere; çizimlerindeki kişilerin kim olduğu, belirli figürleri neden çizdikleri, çizimlerdeki yüz ifadelerinin neyi temsil ettiği ve bu ifadelerin kendilerinde uyandırdığı duygular gibi sorular yöneltilmiştir. Bu sayede, çocukların çizimlerine dair daha ayrıntılı açıklamalar yapmaları teşvik edilmiş ve yapılan analizlerin nesnel temellere dayanması sağlanmıştır.
Son aşamada, çocuklardan pandemi sürecine ilişkin algılarını ve bu sürecin sosyal yaşamlarını nasıl

etkilediğini görselleştirmeleri istenmiştir. Çocukların çizmiş olduğu resimler, onların bilinçdışı düşüncelerini, duygularını ve iç dünyalarını yansıttığı için bu veriler önemli bir nitel içeriğe sahiptir (Sağlam ve Aral, 2011). Her ne kadar resim analizi projektif bir yöntem olsa da elde edilen verilerin yorumlanmasında nesnelliğin korunmasına özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda, her öğrenciden çizdiği resmi basit ve anlaşılır cümlelerle açıklaması istenmiş, bu anlatımlar analiz sürecinin temel dayanağını oluşturmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada veriler, öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yoluyla toplanmıştır. Literatür taraması; internet kaynakları, yayımlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri, bilimsel dergi makaleleri ve kitaplar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda, çocuklara Demografik Bilgi Formu ile Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) bireysel olarak dağıtılmış ve formların eksiksiz bir şekilde doldurulması sağlanmıştır. Nitel veriler ise çocuklarla yapılan yüz yüze görüşmeler ve onların çizmiş olduğu resimler aracılığıyla toplanmıştır.

Veri toplama sürecine başlanmadan önce, gerekli Etik Kurul Onayı ile okul yönetiminden resmi izinler alınmıştır. Araştırma, 7–9 yaş aralığındaki çocuklardan oluşan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, toplam 77 adet Demografik Bilgi Formu ve 77 adet ÇOTYÖ formu dağıtılmış ve tamamı eksiksiz şekilde geri toplanmıştır. Yapılan ön inceleme sonucunda, formlarda herhangi bir eksikliğe rastlanmamış ve tümü analiz sürecine dâhil edilmiştir.

Ayrıca, 77 çocuğa kâğıt ve boyama kalemleri verilerek serbest resim çizimi yaptırılmıştır. Bu süreç sonrasında, önceden hazırlanmış sorular doğrultusunda çocuklarla birebir görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen yanıtlar içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu sayede, çocukların çizimleri ile görüşmelerden elde edilen nitel veriler, uzaktan eğitim sürecinin sosyalleşme ve yalnızlık düzeyleri üzerindeki etkilerini analiz etmeye olanak sağlamıştır.

Araştırmada elde edilen nicel verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 26 programı kullanılmış ve analizler bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın temel soruları şunlardır:

1. *7–9 yaş çocuklarının* covid-19 *geçirmiş olmalarının yalnızlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?*
2. *7–9 yaş çocuklarının aile bireylerinin* covid-19 *geçirmiş olmalarının çocukların yalnızlık düzeyleri üzerindeki etkisi anlamlı mıdır?*

Bu sorulara yanıt aramak amacıyla, iki düzeyli bağımsız değişkenlere ilişkin yalnızlık puan ortalamaları arasındaki farkların anlamlılığı bağımsız gruplar için t-testi ile test edilmiştir.

Nitel veriler kapsamında, 20 öğrenciden elde edilen resimler ve görüşmeler, içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu analiz aracılığıyla çocukların uzaktan eğitim sürecinde aldıkları eğitimin sosyalleşme durumlarına ve yalnızlık düzeylerine etkileri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

BULGULAR

7-9 Yaş Çocukların Yalnızlık Düzeyleri ve Uzaktan Eğitimin Hayatlarını Etkilemelerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Araştırmada, 7–9 yaş aralığındaki çocukların yalnızlık düzeylerini belirlemek amacıyla, Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) kullanılmıştır. Ölçekten elde edilen puanlara ilişkin ortalama ($\bar{X}$), standart sapma (SS), minimum ve maksimum değerler hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Bu analiz, çocukların yalnızlık düzeylerine ilişkin genel eğilimi betimlemeye ve veri setinin dağılımını gözlemlemeye olanak sağlamaktadır.

Tablo 2. *7-9 yaş çocukların yalnızlık puanlarının ortalama ve standart sapmaları*

	n	Minimum Puan	Maksimum Puan	$\bar{x}$	S
Yalnızlık Puanları	77	11	48	16.01	7.39

Araştırmaya katılan 7–9 yaş aralığındaki çocukların Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ)'nden aldıkları puanların dağılımı incelendiğinde, minimum puan 11, maksimum puan ise 48 olarak belirlenmiştir. Ölçek puanlarının aritmetik ortalaması 16,01, standart sapması ise 7,39 olarak hesaplanmıştır. ÇOTYÖ'den alınabilecek toplam puan aralığı 11 ile 55 arasında değişmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, örneklem grubunda yer alan çocukların genel olarak yalnızlık düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, puan dağılımı incelendiğinde bazı çocukların ölçekten yüksek puanlar aldığı ve dolayısıyla yüksek düzeyde yalnızlık hissi yaşayan bireylerin de bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, pandemi sürecinde çocukların yaşadıkları sosyal izolasyonun bazı bireyler üzerinde daha derin etkiler bırakabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 3. *Uzaktan eğitimin hayatı etkileme durumu (n=77)*

	n	%
Olumlu	15	19.5
Olumsuz	56	72.7
Nötr	6	7.8

Tablo 3'te, araştırmaya katılan çocuklara uzaktan eğitim sürecinin yaşamlarını nasıl etkilediğine yönelik yöneltilen soruya verilen yanıtların dağılımı istatistiksel olarak sunulmuştur. Elde edilen verilere göre, çocukların büyük bir çoğunluğu uzaktan eğitimin yaşamlarını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Tablo bulgularına göre katılımcıların %72,7'si (n = 56) uzaktan eğitimin hayatlarını olumsuz etkilediğini, %19,5'i (n = 15) olumlu etkilediğini, %7,8'i (n = 6) ise ne olumlu ne de olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan çocukların büyük bir kısmı uzaktan eğitim sürecinin günlük yaşamları üzerinde olumsuz etkiler yarattığını düşünmektedir. Bu durum, özellikle sosyal etkileşimden uzak kalma, arkadaş ortamından kopma ve yüz yüze eğitim eksikliği gibi faktörlerin çocukların algısında önemli yer tuttuğunu göstermektedir.

7-9 Yaş Çocukların Covid-19 Geçirme Durumlarına Göre Yalnızlık Puanlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmada, 7–9 yaş aralığındaki çocukların yalnızlık puanlarının, covid-19 geçirme durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla, covid-19 geçiren ve geçirmeyen çocuklardan elde edilen Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) puanlarının ortalamaları karşılaştırılmış ve iki grup arasındaki farkı test etmek için bağımsız örneklemler için t-testi uygulanmıştır.
Analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 4. *7-9 Yaş çocukların covid-19 geçirme durumlarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu*

Yalnızlık Puanları	n	$\bar{x}$	S	t	P
Covid-19 Geçiren	21	15.19	8.72		
Covid-19 Geçirmeyen	56	16.32	6.89	-.595	.928*

*p>.01

Tablo 4'te görüldüğü üzere, öğrencilerin yalnızlık puan ortalamaları covid-19 geçirme durumlarına göre incelenmiş ve iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (t = –0.595, p > .01). Bu sonuç, çocukların covid-19 geçirip geçirmemelerinin yalnızlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Grupların yalnızlık puan ortalamaları karşılaştırıldığında ise, covid-19 geçirmeyen öğrencilerin ortalama yalnızlık puanı ($\bar{X}$ = 16.32), covid-19 geçiren öğrencilere göre ($\bar{X}$ = 15.19) daha yüksek çıkmıştır. Ortalama puanlara bakıldığında, covid-19 geçiren çocukların yalnızlık düzeylerinin bir miktar daha düşük olduğu söylenebilir. Ancak, bu fark istatistiksel açıdan anlamlı olmadığından, yalnızlık düzeyleri üzerinde covid-19 geçirme durumunun etkili olduğu söylenemez.

7-9 Yaş Çocukların Ailelerinin Covid-19 Geçirme Durumlarına Göre Yalnızlık Puanlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmada, 7–9 yaş aralığındaki çocukların yalnızlık puanlarının, ailelerinin covid-19 geçirme durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda, ailesi covid-19 geçirmiş olan ve geçirmemiş olan çocuklardan elde edilen Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği (ÇOTYÖ) puanlarının ortalamaları karşılaştırılmış ve iki grup arasındaki farkı belirlemek amacıyla bağımsız örneklemler için t-testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *7-9 Yaş çocukların ailelerin covid-19 olma durumlarına göre yalnızlık puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonucu*

Yalnızlık Puanları	n	$\bar{x}$	S	t	P
Ailesi Covid-19 Geçiren	50	16.38	8.09		
Ailesi Covid-19 Geçirmeyen	27	15.33	5.95	.590	.154*

*p>.01

Tablo 5'te görüldüğü üzere, çocukların yalnızlık puan ortalamaları ailelerinin covid-19 geçirip geçirmeme durumuna göre incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (t = 0.590, p > .01). Bu sonuç, aile bireylerinin covid-19 geçirmiş olmasının çocukların yalnızlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Bununla birlikte, ortalama puanlar karşılaştırıldığında, ailesinde covid-19 geçiren çocukların yalnızlık puan ortalaması ($\bar{X}$ = 16.38), ailesinde covid-19 geçirmeyen çocuklara göre ($\bar{X}$ = 15.33) daha yüksek bulunmuştur. Ortalama farkı dikkate alındığında, aile bireylerinde covid-19 geçiren çocukların daha yüksek düzeyde yalnızlık hissi yaşadıkları söylenebilir. Ancak, bu fark istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için, söz konusu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılamaz.

7-9 Yaş Çocukların Çizdiklerime Resimler Üzerinden Sosyalleşme ve Yalnızlık Düzeyleri Hakkında Çıkan Bulgular ve Yorum

Covid-19 pandemisi, çocukların günlük yaşamlarını, duygusal dünyalarını ve sosyal ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir (Özet, 2022). Çalışmanın bu bölümünde, çocukların pandemi sürecine dair çizdikleri resimlerden elde edilen sözcükler analiz edilerek, çocukların pandemiyle ilgili algı, duygu ve deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çocukların çizimleri hem bilişsel hem de duygusal temsillerin ortaya konması açısından önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır.
Veriler, 7–9 yaş aralığındaki çocukların "Pandemi sürecinde yaşadıklarını çiz" yönlendirmesiyle gerçekleştirdikleri resimlerden elde edilmiştir. Her bir resim; içerdiği nesne, kişi, çevresel unsur ve yazılı/sözlü ifadeler bakımından titizlikle analiz edilmiştir. Bu analiz süreci sonucunda toplam 29 anahtar kelime/kavram belirlenmiş ve bu kavramlar beş farklı tema altında toplanmıştır. Belirlenen temalar şunlardır: Çocukların Pandemi Algısı, Pandemi Döneminde Sağlık ve Hijyen, Pandemi Döneminde Dijital Yaşam ve Teknoloji Kullanımı, Pandemi Döneminde Duygusal Tepkiler ve Pandemi Döneminde Doğa ve Çevre Algısı. Resimlerden elde edilen temalar, çocukların pandemi sürecinde hem somut (maske, virüs, okul) hem de soyut (korku, özlem, umut) düzeyde güçlü temsillere sahip olduğunu göstermektedir.

Tema 1: Çocukların Pandemi Algısı

Bu tema, çocukların pandemi sürecini nasıl algıladıklarını ve bu döneme ilişkin deneyimlerini yansıtmaktadır. Pandemiye dair kavramların çocukların zihin dünyasında nasıl yer ettiği, onların çizim ve ifadelerinde açıkça gözlemlenmektedir

***Tablo 6**. Çocukların Pandemi Algısı Adlı Temada Olan Kodlar*

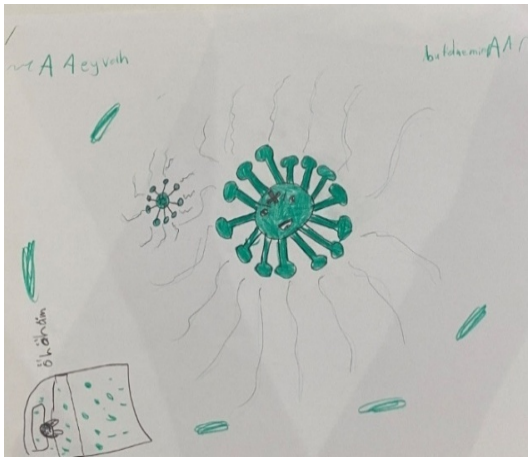
Kod	Frekans (f)	Yüzde (%)
Virüs	35	48
Virüs-Güneş	2	2,7
Virüs-Dünya	1	1,4
Maskeli İnsan	13	17,8
Hasta İnsan	2	2,7
Ev Hapsi	14	19,2
Cips	3	4,1
Çikolata	3	4,1
Toplam	**73**	**100**

Tablo 6 incelendiğinde, çocukların pandemi sürecine ilişkin algılarında en fazla vurgulanan kodun virüs (%48) olduğu görülmektedir. Virüs çoğunlukla yeşil/kırmızı dikenli toplar olarak çizilmiş, bazı resimlerde virüsle savaşan bir güneş veya dünyanın virüsle kaplandığı metaforlara yer almıştır. Bu bulgu, pandemi kavramının çocukların zihinlerinde oldukça merkezi bir yer edindiğini ve bu durumun onların günlük yaşamlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Ev hapsi (%19,2) ve maskeli insan (%17,8) gibi diğer yüksek frekanslı kodlar, çocukların pandemi sürecini daha çok fiziksel kısıtlamalar ve sosyal mesafe kuralları çerçevesinde deneyimlediğini ortaya koymaktadır.

Özellikle cips ve çikolata gibi daha düşük frekanslı kodların (%4,1) yer alması, bazı çocukların pandemiyi evde geçirilen zaman ve ödüllendirme davranışları ile ilişkilendirdiğini göstermektedir. Bu durum, çocukların pandemi sürecine yalnızca sağlık açısından değil, aynı zamanda gündelik yaşamda oluşan değişiklikler ve rutin dışı etkinlikler bağlamında da anlam yüklediklerini düşündürmektedir.

Ayrıca virüs-güneş, virüs-dünya gibi metaforik ifadelerin kullanılması, bazı çocukların soyut düşünme becerilerini kullanarak pandemiyi evrensel ya da doğa temelli imgelerle açıklamaya çalıştığını göstermektedir. Bu tür ifadeler, çocukların yaşantılarını sembolik düzeyde anlamlandırma eğiliminde olduklarına işaret etmektedir.

Genel olarak bulgular, pandemi sürecinin çocukların algı dünyasında baskın, çok yönlü ve deneyim temelli bir yapı oluşturduğunu; bu yapı içinde hem somut (örneğin evde kalma, maske takma) hem de soyut ve duygusal (örneğin virüsün doğayla ilişkilendirilmesi) unsurların yer aldığını göstermektedir. Bu durum, çocukların kriz dönemlerinde çevresel olaylara nasıl anlam yüklediklerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemli veriler sunmaktadır.

Resim 1. Erkek, 8 yaş

Resim 2. Kız, 9 yaş

Resim 1'de çocuğun kendisini kâğıdın sol alt köşesine ve normalden küçük çizmesi, içsel dünyasına yöneldiğini ve sosyal açıdan izole olduğunu göstermektedir. Virüs figürünün ön planda yer alması, çocuğun virüsün yaşam alanını baskın biçimde algıladığını ortaya koymaktadır. Çocuğun korkulu, kaygılı ve üzgün; virüsün ise çatık kaşlı ve sinirli çizilmesi, çocuğun duygusal deneyimlerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Görüşmede çocuk, "Virüs acımasız ve kızgın, insanları hasta edip yalnız bırakıyor" ifadesini kullanmıştır.

Resim 2 incelendiğinde, üst kısmında maske takmış ve ağlayan dünya, alt kısmında ise virüsü uzaklaştırmaya çalışan bir kız çocuğu figürü görülmektedir. Bu kompozisyon, çocuğun virüsün tüm dünyayı etkisi altına aldığı algısını ve bireysel koruma sorumluluğunu üstlendiğini göstermektedir. Dünya figürünün üzgün ve ağlayan görünümü, çocuğun bu süreçten duygusal olarak yoğun biçimde etkilendiğine işaret etmektedir. Görüşmede çocuk, "Kızın elindeki dezenfektanı mikroba sıkıp kendisini korumak istediğini, dünyanın ise koronadan dolayı maske takıp ağladığını ve virüsün dünyayı hasta ettiğini" belirtmiştir. Bu analizler, çocukların pandemi sürecini duygusal ve sosyal açıdan algıladıklarını, yalnızlık, korku ve kaygı gibi duyguları resimlerinde ifade ettiklerini göstermektedir (Özet, 2022).

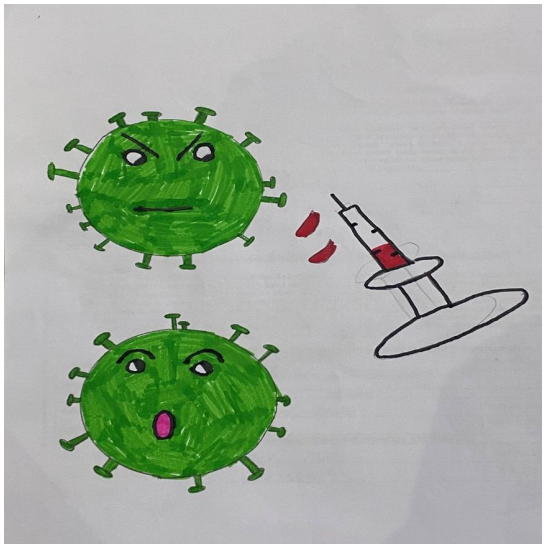
Tema 2: Pandemi Döneminde Sağlık ve Hijyen

Resimlerde sıkça görülen koruyucu sağlık önlemleri ve hijyen malzemeleri, çocukların pandemiye karşı nasıl korunduklarına dair bilgi ve farkındalıklarını yansıtmaktadır.

Tablo 7. *Pandemi Döneminde Sağlık ve Hijyen Adlı Temada Olan Kodlar*

Kod	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sabun	2	4,7
Kolonya	3	6,9
Dezenfektan	5	11,6
Maske	17	39,5
Aşı	4	9,3
Mesafe	8	18,6
Hastane	2	4,7
Eczane	2	4,7
Toplam	**43**	**100**

Tablo 7 incelendiğinde, pandemi döneminde katılımcıların en çok maske (%39,5) ve mesafe (%18,6) kodlarına vurgu yaptığı görülmektedir. Bu durum, bireylerin pandemi sürecinde en çok kişisel korunma önlemlerine odaklandığını göstermektedir. Dezenfektan (%11,6), aşı (%9,3), kolonya (%6,9) ve sabun (%4,7) kodları ise hijyen bilincinin arttığını ortaya koymaktadır. Hastane ve eczane kodlarının düşük frekansta yer alması, bireylerin daha çok koruyucu sağlık davranışlarına yöneldiğini düşündürmektedir.

Resim 3. Kız, 8 yaş

Resim 4. Kız, 9 yaş

Resim 3 incelendiğinde, farklı duygu ifadeleri taşıyan iki virüs figürü ile bir aşı figürü dikkat çekmektedir. Üst kısımda yer alan virüsün kızgın ve sinirli bir yüz ifadesine sahip olduğu, aşının ortaya çıkmasıyla birlikte alttaki virüsün şaşkın bir ifadeye büründüğü görülmektedir. Bu duygu değişimi, çocuğun aşının virüs üzerindeki etkisine dair olumlu beklentisini ve aşının koruyucu gücüne olan inancını yansıtmaktadır. Aşının büyük boyutlarda ve kırmızı renkle çizilmesi ise, çocuğun aşıya yönelik güven ve umut duygusunun görsel bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Görüşme sırasında çocuğun "Aşı olunca virüsten korunurmuşuz." ifadesini kullanması, bu yorumları desteklemektedir.

Resim 4 analizinde, sayfanın önemli bir bölümünü kaplayan büyük bir koronavirüs figürü ile ona karşı mücadele eden bir kız çocuğu dikkat çekmektedir. Görüşmede çocuk, "Koronaya karşı verdiğimiz mücadeleyi ve korona ile savaşmayı anlatmak istedim, bu annemin kolonyası, her yere sıkıyor." ifadelerini kullanmıştır. Çocuğun şematik dönemde olmasına rağmen figürün kollarını ve bacaklarını çizgi biçiminde göstermesi, güç ve destek arayışının sembolik bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Koronavirüsün kırmızı dili, keskin dişleri ve normalden büyük ağzının

kahverengi tonlarla betimlenmesi ise, çocuğun virüse yönelik korku, öfke ve nefret gibi olumsuz duygular beslediğini düşündürmektedir.
Genel olarak, bu analizler çocukların pandemi sürecinde aşı ve korunma önlemleriyle ilgili umut, güven, korku ve mücadele gibi duygusal deneyimlerini resimleri aracılığıyla ifade ettiklerini ortaya koymaktadır.

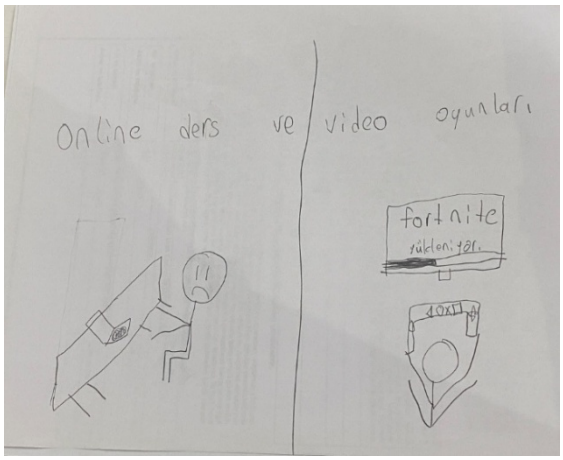
Tema 3: Pandemi Döneminde Dijital Yaşam ve Teknoloji Kullanımı

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim, çevrim içi iletişim ve dijital oyun gibi etkinlikler, çocukların günlük yaşamlarının dijital teknolojiler etrafında yeniden şekillendiğini göstermektedir.

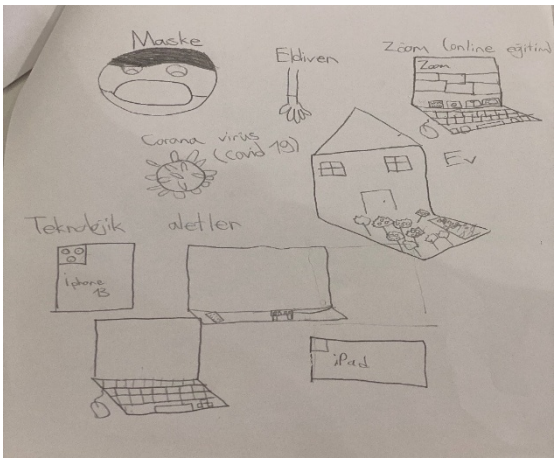
***Tablo 8**. Pandemi Döneminde Dijital Yaşam ve Teknoloji Kullanımı Adlı Temada Olan Kodlar*

Kod	Frekans (f)	Yüzde (%)
Online Eğitim	16	33,3
Bilgisayar	14	29,1
Telefon	3	6,3
Tablet	3	6,3
Televizyon	9	18,7
Video Oyunu	3	6,3
Toplam	**48**	**100**

Tablo 8 incelendiğinde, pandemi döneminde çocukların dijital yaşam ve teknoloji kullanımına ilişkin ifadelerinde en çok online eğitim (%33,3) ve bilgisayar (%29,1) kodlarının öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, uzaktan eğitim sürecinin çocukların günlük yaşamında önemli bir yer edindiğini ve dijital araçların öğrenme sürecinin temel bir parçası haline geldiğini göstermektedir.
Televizyon (%18,7) kodunun da dikkat çekici bir oranda yer alması, çocukların pandemi sürecinde bilgi edinme ve eğlenme aracı olarak televizyona yöneldiklerini düşündürmektedir. Bunun yanında telefon (%6,3), tablet (%6,3) ve video oyunu (%6,3) kodları, çocukların teknolojiyi yalnızca eğitim amaçlı değil, aynı zamanda iletişim ve eğlence amacıyla da kullandıklarını ortaya koymaktadır.
Genel olarak tablo, pandemi döneminde çocukların dijital araçlarla etkileşimlerinin arttığını, teknolojinin hem öğrenme hem de sosyalleşme süreçlerinde belirleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Resim 5. Erkek, 8 yaş

Resim 6. Erkek, 9 yaş

Resim 5 incelendiğinde, çocuğun pandemi süreciyle birlikte yaşamındaki değişimlere ve bu dönemde yaşadığı duygusal zorluklara odaklandığı görülmektedir. Sayfanın sol tarafında yer alan,

üzgün yüz ifadesine sahip çocuk figürü; okulun kapanması ve uzaktan eğitime geçilmesinin yarattığı duygusal yoksunluğu ve yalnızlık hissini yansıtmaktadır. Çocuğun ayaklarının çizilmemesi, destek ve güven arayışının sembolik bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çizimde yalnızca çocuk ve bilgisayarın bulunması, yüz yüze sosyal etkileşimlerin azaldığını ve çocuğun sanal ortamlara yöneldiğini göstermektedir. Sayfanın bir kısmında ders, diğer kısmında oyun alanının yer alması ise, pandemi sürecinde çocuğun yaşamının büyük ölçüde teknolojik araçlar ve dijital aktiviteler etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Görüşmede çocuğun "Bu benim bilgisayarım. Buradan derse giriyorum çünkü okula gidemiyoruz, okulu ve arkadaşlarımı çok özlüyorum." ifadesi, çizimdeki yalnızlık ve özlem duygularını desteklemektedir.

Resim 6 incelendiğinde ise, bilgisayar, tablet, telefon ve "Zoom (online eğitim)" ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu unsurlar, pandemi döneminde dijital araçların çocukların günlük yaşamının merkezine yerleştiğini ve öğrenme ile iletişim süreçlerinin dijital ortama taşındığını göstermektedir. Dijital araçların çeşitliliği, çocuğun teknolojiye olan aşinalığını ve bu araçları hem eğitim hem de sosyalleşme amacıyla kullandığını ortaya koymaktadır. Ancak insan figürünün yer almaması, pandemi sürecinin getirdiği sosyal izolasyon ve etkileşim eksikliğini yansıtmaktadır.

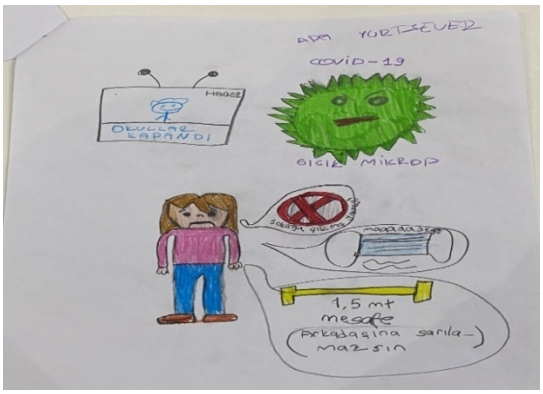
Genel olarak her iki çizim, pandemi döneminde çocukların yüz yüze iletişimden uzaklaşıp dijital ortamlarda varlık göstermeye başladıklarını; bu sürecin hem bağlılık ve öğrenme fırsatları hem de yalnızlık ve duygusal yoksunluk gibi karşıt duyguları aynı anda barındıran bir deneyim oluşturduğunu göstermektedir.

Tema 4: Pandemi Döneminde Duygusal Tepkiler

Pandemi süreci, çocukların duygusal dünyası üzerinde derin izler bırakmış ve bu etkiler çoğu zaman yüz ifadeleri aracılığıyla somut bir biçimde gözlemlenmiştir. Özellikle sosyal izolasyon, belirsizlik ve kaygı gibi duyguların yoğunlaştığı bu dönemde, çocukların yüzlerinde yansıyan hüzün, yalnızlık ve endişe dikkat çekici bir biçimde öne çıkmıştır. Resimlerde ya da görsel temsillerde yer alan asık yüzlü, ağlayan ya da tek başına kalan çocuk figürleri, pandeminin çocuk ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini görsel olarak ifade eden güçlü semboller hâline gelmiştir. Ayrıca, asık yüzler, donuk bakışlar, ağlayan ya da yalnız duran çocuk figürleri, pandeminin neden olduğu sosyal kopukluk ve duygusal yoksunluğun görsel göstergeleri olarak öne çıkmaktadır.

***Tablo 9**. Pandemi Döneminde Duygusal Tepkiler Adlı Temada Olan Kodlar*

Kod	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kızgın İnsan	3	3,3
Ağlayan İnsan	6	6,7
Korkmuş İnsan	4	4,4
Şaşırmış İnsan	9	10
Mutlu İnsan	7	7,8
Sıkılmış İnsan	30	33,3
Üzgün İnsan	31	34,5
Toplam	**90**	**100**

Resim 7. Kız, 8 yaş

Resim 8. Kız, 9 yaş

Resim 7 incelendiğinde, okulların kapanmış olması, mikrobun varlığı, sokağa çıkma yasağı, maske kullanımı ve sosyal mesafe gibi pandemiyle ilişkilendirilen kavramların ön plana çıktığı görülmektedir. Resimdeki çocuğun üzgün yüz ifadesi ve boyun kısmının çizilmemiş olması dikkat çekicidir. Çocuk resimlerinde boyun kısmının eksik çizilmesi, literatürde çocuğun öfke kontrolünde güçlük yaşadığı, isteklerini ertelemekte zorlandığı ve kurallara uyum sağlama ya da sabretme konusunda sıkıntı yaşadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, resimde kullanılan figürler ve ifadeler, çocuğun pandemi sürecine dair yaşadığı olumsuz duyguları yansıttığını göstermektedir.

Resim 8'de ise, çocuğun mutsuz yüz ifadesi, orantısız şekilde büyük gözler ve küçük burun figürü dikkat çekmektedir. Çizimdeki dar ve kapalı ağız yapısı, çocuğun insanlarla iletişim kurmak istememesi ya da bunu istemesine rağmen gerçekleştirememesi şeklinde yorumlanabilir. Burunun küçük çizilmesi, çocuğun düşük benlik algısı ve özgüven eksikliği yaşadığını yansıtabilir. Çevresinde yer alan konuşma baloncukları incelendiğinde, çocuğun dışarı çıkamama, okula gidememe, insanlarla temas kuramama gibi durumlardan dolayı yaşadığı sıkıntıları ifade ettiği anlaşılmaktadır. Tüm bu unsurlar, çocuğun pandemi sürecinde maske takmak ve uzaktan eğitim gibi yeni yaşam koşulları karşısında hissettiği mutsuzluğu ve zorlanmayı yansıtmaktadır.

Tema 5: Pandemi Döneminde Doğa ve Çevre Algısı

Doğa unsurları ve hayvanlar çocuk resimlerinde pandemiden bağımsız ya da umut verici simgeler olarak yer almıştır.

***Tablo 10**. Pandemi Döneminde Doğa ve Çevre Algısı Adlı Temada Olan Kodlar*

Kod	Frekans (f)	Yüzde (%)
Dünya	2	4,1
Aile	3	6,1
Ev	20	40,8
Okul	4	8,2
Park	3	6,1
Ağaç	3	6,1
Bulut	5	10,2
Güneş	6	12,2
Kedi	1	2,1
Köpek Balığı	2	4,1
Toplam	**49**	**100**

Tablo 10 incelendiğinde, çocukların çizimlerinde en sık karşılaşılan ögenin ev (%40,8) olduğu görülmektedir. Bu durum, pandemi sürecinde evin çocukların dünyasında merkezi bir yer tuttuğunu ve güvenli bir alan olarak algılandığını göstermektedir. Güneş (%12,2) ve bulut (%10,2) gibi doğa unsurlarının da görece yüksek oranlarda yer alması, çocukların dış çevreye duyduğu özlemi ve doğayla olan ilişkilerini sürdürme isteğini yansıtabilir. Okul (%8,2), ağaç (%6,1) ve park (%6,1) gibi kamusal ve doğal alanlara da yer verilmiş olması, çocukların sosyal yaşam alanlarına olan özlemlerini ifade ettiklerine işaret etmektedir. Aile (%6,1) figürü ise çocukların bu süreçte aileyle kurdukları bağın önemine dikkat çekmektedir. Düşük frekansta yer alan kedi (%2,1) ve köpek balığı (%4,1) gibi hayvan figürleri, bireysel farklılıklar ve çocukların ilgi alanları doğrultusunda resimlerde yer bulmuş olabilir. Genel olarak tablo, pandemi döneminde çocukların doğa, çevre ve sosyal yaşamla kurdukları ilişkinin ev merkezli bir yapıya evrildiğini ve dış dünyaya yönelik bir özlem taşıdıklarını ortaya koymaktadır.

Resim 9. Erkek, 9 yaş

Resim 10. Erkek, 8 yaş

Resim 9 incelendiğinde, çocuğun şematik dönemde olmasına rağmen şema öncesi döneme özgü röntgen (saydamlık) çizim tekniğini kullandığı görülmektedir. Bu durum, çocuğun gördüğünden çok bildiğini aktarma kaygısı taşıdığını ve iç dünyasını yansıtmak istediğini göstermektedir. Evin içindeki bireylerin saydamlıkla gösterilmesi, çocukta oluşan yoğun duyguların—özellikle kaygı ve üzüntünün—yansıması olarak değerlendirilebilir. Ev kapısının kapalı olması ve büyükanne ile büyükbaba figürlerinin dışarıda kalması, pandemi sürecinde aile içi sosyal mesafenin çocuk zihninde nasıl yer ettiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Figürlerin ağlayarak birbirlerine bakmaları, bu ayrılığın her iki taraf için de duygusal bir yük oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca parkın içinde yer alan salıncak ve kaydırakların mutsuz yüz ifadeleriyle çizilmesi, çocuğun sosyal yaşamdan uzak kalmayı esprili fakat eleştirel bir dille ifade ettiğini göstermektedir. Parkın boş ve ön planda yer alması, sosyal alanlardaki yalnızlık ve terk edilmişlik hissine işaret etmektedir.

Resim 10'da sayfanın sol alt köşesinde çatık kaşlı, büyük bir virüs figürü ve yanında küçük bir maske yer almaktadır. Üst kısımda ise üzgün yüz ifadelerine sahip bulutlar, sağ köşede ise bacalı, röntgen tarzında çizilmiş bir ev figürü bulunmaktadır. Bu öğeler birlikte değerlendirildiğinde, çocukta pandemi sürecine dair korku ve yalnızlık duygularının ön planda olduğu görülmektedir. Üzgün bulutlar, çocuğun sosyal çevresiyle kurduğu bağın zayıfladığını ve yalnızlık hissinin arttığını ima etmektedir. Bacalı ev çizimi, genellikle ev içindeki yaşamın çocuğun bilinçdışı düzeydeki yansıması olarak yorumlanabilir. Bacadan çıkan duman ve aile bireylerinin iki yana açık kollarla resmedilmiş olması, ev içindeki sıcaklığı ve duygusal desteği simgeliyor olabilir. Çocuk burada hem dış dünyadaki tehlikeleri hem de ev içindeki güvenli alanı bir arada sunarak içsel çatışmasını ifade etmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında yüz yüze eğitime devam eden 77 öğrenci ile gerçekleştirilmiş ve 7-9 yaş aralığındaki üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin pandemi sürecinde yaşadıkları uzaktan eğitimin yalnızlık düzeyleri ile pandemi algılarına etkisi incelenmiştir. Veriler, "Çocuklar İçin Okul Temelli Yalnızlık Ölçeği" ve çocukların çizdiği resimlerin analizi yoluyla toplanmıştır.

Araştırma bulguları, öğrencilerin genel olarak düşük düzeyde yalnızlık hissettiklerini ortaya koymakla birlikte, bazı bireylerde yalnızlık duygusunun yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Kalkandeler (2021) de çocukların pandemi sürecinde içe dönme ve yalnızlaşma eğilimi gösterdiklerini belirtmiştir. Bu durum, çocukların sosyal çevrelerinden ayrılmaları, rutin yaşamlarının kesintiye uğraması, sürecin belirsizliği ve anlamlandıramadıkları korku, kaygı ve stres faktörleriyle ilişkili olabilir.

Araştırmada, öğrencilerin ve aile bireylerinin covid-19 geçirip geçirmemelerinin yalnızlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür. Ancak katılımcıların %72'si pandemi sürecinin yaşamlarını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Okulların kapanması, sosyal kısıtlamalar, online eğitime geçiş, akran iletişiminin yüz yüze olmaktan çıkması ve aile bireylerinin adaptasyon sürecindeki zorluklar, çocukların psikososyal gelişimlerini etkilemiştir. Bu bulgular, hastalığın kendisinden ziyade sosyal izolasyon, belirsizlik ve rutin değişikliklerinin çocukların duygusal durumları üzerindeki etkisini öne çıkarmaktadır. Nitekim Akoğlu ve Karaaslan (2020), pandemi sürecinde çocukların psikososyal açıdan olumsuz etkilendiğini, duygularını paylaşmak yerine yalnız başa çıkma eğilimi gösterdiklerini ortaya koymuştur. Pınar (2021) da benzer şekilde sosyal izolasyonun çocukların duygusal iyi oluşunu olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Bu bulgular, araştırmamızla örtüşmektedir.

Çocukların çizdiği resimler, onların duygusal durumları hakkında derinlemesine bilgi sunmuştur. Resimlerde sıklıkla mutsuz yüz ifadeleri, öfkeli ve tehditkâr şekilde betimlenmiş virüs figürleri, ağlayan bulutlar gibi semboller kullanılmıştır. Tiryaki (2021) tarafından yapılan benzer bir çalışmada da çocukların pandemiyi kızgın ve öfkeli figürlerle resmettikleri gözlemlenmiştir. Bu temsiller, çocukların sağlık kaygısı, rutinlerinin bozulması ve sosyal etkileşim eksikliği nedeniyle yaşadıkları duygusal sıkıntıları yansıtmaktadır.

Resim analizlerinde dikkat çeken bir diğer unsur, hijyen malzemelerinin sıkça yer almasıdır. Maske takan bireyler, sabun, dezenfektan ve kolonya gibi nesneler çocukların çizimlerinde önemli bir yer tutmuştur. Bu bulgu, pandemi sürecinin çocukların sağlık ve hijyen farkındalıklarını artırdığını göstermektedir. Benzer şekilde Chang (2022), Li vd. (2022) ve Tiryaki (2021), pandemi sürecinde çocukların hijyen kurallarına uyma konusunda bilinç kazandığını belirtmektedir.

Öte yandan, pandemi süreciyle birlikte teknolojik cihazların çocukların günlük yaşamında daha fazla yer edinmeye başladığı da tespit edilmiştir. Online eğitimin yaygınlaşması, sosyal izolasyon ve evde geçirilen sürenin artmasıyla birlikte çocuklar uzun süreli ekran maruziyetine maruz kalmıştır. Ekran başında geçirilen sürenin sürekli ve uzun olması, dijital bağımlılıkla ilişkili riskleri artırmıştır (Özet, Aybaş ve Duran, 2024). Öztürk (2021), pandemi döneminde bilişim teknolojilerinin aşırı kullanımının dijital bağımlılığa yol açabileceğini belirtirken, Aközlü vd. (2021) de çocukların internet kullanımının bu dönemde belirgin şekilde arttığını saptamıştır. Benzer şekilde, Serra vd. (2021) tarafından İtalya'da yapılan bir araştırma, çocuk ve ergenlerin akıllı telefon kullanımında artış olduğunu göstermiştir. Dijital cihazların aşırı ve amacına uygun olmayan şekilde kullanımı, çocukların dikkat süresinde azalma, motivasyon eksikliği ve akademik başarıda düşüş gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Picson, 2024; Otçeken, 2022).

Pandeminin çocukların yaşamına etkisi yalnızca bireysel düzeyde değil, aile dinamikleri aracılığıyla da kendini göstermektedir. Gassman-Pines (2020), ebeveynlerin iş kaybı, ekonomik zorluklar ve hastalık kaygısı gibi etmenlerle karşı karşıya kaldığını ve bunun hem ebeveynlerin hem de çocukların ruhsal durumlarını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bu durum, özellikle ebeveynlerin yaşadığı stresin çocukların duygusal gelişimlerini dolaylı yoldan etkileyebileceğini göstermektedir.

Ashikkali vd., (2020) ise pandemi sürecindeki belirsizlik, fiziksel aktivite eksikliği, sağlıksız beslenme ve artan ekran süresinin çocukların gelişimi üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmamızda da çocukların çizimlerinde sağlıksız yiyeceklerin yer alması ve evde vakit geçirmeye yönelik sembollerin kullanılması, bu sonuçlarla örtüşmektedir.

Orgilés vd. (2020), İtalya ve İspanya'da yürüttükleri çalışmada, sosyal etkileşim eksikliğinin yalnızlık duygusunu artırdığını ve dijital bağımlılık riskini yükselttiğini belirtmişlerdir. Gupta ve Jawanda (2020) da pandemi koşullarının çocukların sosyal ilişkileri ve bilişsel gelişimleri üzerinde uzun vadeli riskler barındırdığını ifade etmiştir. Bu bulgular, araştırmamızın sonuçlarını desteklemekte ve pandemi sürecinin çok boyutlu etkiler yarattığını göstermektedir.

Araştırma bulguları, pandemi sürecinin çocuklar üzerinde çok yönlü etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Sosyal izolasyon, belirsizlik ve yaşam rutininin bozulması gibi etkenler yalnızlık duygusunu artırırken; hijyen bilincinde artış ve kişisel sorumluluk algısının geliştiği de gözlemlenmiştir. Öte yandan, dijital cihazlara aşırı yönelim, dikkat dağınıklığı ve akademik başarıda düşüş gibi riskler de dikkat çekmektedir.

Öneriler

Pandemi sürecinde yalnızlık, kaygı ve stres düzeyi artan çocukların duygusal iyilik hâllerini desteklemek amacıyla okullarda rehberlik servisleri ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ve psikososyal destek programları güçlendirilmelidir.

Çocukların dijital araçları bilinçli kullanabilmeleri için öğretmen ve ebeveyn rehberliğinde "dijital farkındalık" ve "sağlıklı teknoloji kullanımı" eğitimleri düzenlenmelidir.

Ebeveynlere yönelik seminerler ve bilgilendirme çalışmaları ile çocukların dijital bağımlılığının önlenmesi, duygusal destek sağlanması ve sağlıklı aile içi iletişimin güçlendirilmesi hedeflenmelidir.

Pandemi sonrası dönemde çocukların sosyal becerilerini yeniden kazanmaları için grup oyunları, sosyal etkinlikler ve akran etkileşimini artırıcı projelere ağırlık verilmelidir.

Pandemi döneminde kazanılan hijyen bilincinin devamı için okul öncesi ve ilkokul düzeyinde hijyen, temizlik ve sağlıklı yaşam konularında kalıcı eğitim materyalleri ve etkinlikler hazırlanmalıdır.

Uzun süreli ekran maruziyetinin etkilerini azaltmak amacıyla çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun fiziksel etkinlikler, spor ve doğa temelli aktiviteler desteklenmelidir.

Uzaktan eğitim uygulamaları yeniden tasarlanırken çocukların sosyalleşme ve etkileşim ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalı, teknoloji temelli eğitim ile duygusal gelişimi destekleyen yöntemler arasında denge sağlanmalıdır.

Benzer çalışmalar daha geniş örneklemlerle ve farklı yaş gruplarıyla yürütülmeli, uzun vadeli etkileri izlemeye yönelik boylamsal araştırmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

Akoğlu, G. ve Karaaslan, B. T. (2020). COVID-19 ve izolasyon sürecinin çocuklar üzerindeki olası psikososyal etkileri. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık*

Aközlü, Z., Kolukısa, T., Öztürk Şahin, Ö., & Topan, A. (2021). Internet addiction and stressors causing internet addiction in primary school children during the COVID-19 pandemic: A descriptive and cross-sectional study from Turkey. Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 8(1), 65-72.

Alisinanoğlu, F., Türksoy, E., & Karabulut, R. (2020). Pandemi sürecinde çocukluk dönemi korkuları. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, *6*(14), 447-568.

Aral, N., Aysu, B., & Kadan, G. (2020). Covid 19 sürecinde çocuklar: Gelişimsel ihtiyaçlar ve öneriler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*(2), 360-379.

Araújo, L. A. D., Veloso, C. F., Souza, M. D. C., Azevedo, J. M. C. D., & Tarro, G. (2021). The potential impact of the COVID-19 pandemic on child growth and development: a systematic review. *Jornal de pediatria*, *97*, 369-377. https://doi.org/10.1016/j.jped.2020.08.008

Ashikkali, L., Carroll, W., & Johnson, C. (2020). The indirect impact of COVID-19 on child health. *Paediatrics and child health*, *30*(12), 430-437.

Aydın-Çakır, A., & Türkeş- Kılıç, S. (2021). Bilimsel çalışmalarda karma yöntem nasıl kullanılır?. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 1-15. https://doi.org/10.30794/pausbed.802568

Aydos, E. H., & Özet, B. (2025). Relationship Between Colours and Emotions as Reflected in Children's Drawings. *Infant and Child Development*, *34*(6), e70053. https://doi.org/10.1002/icd.70053

Bjorkdahl, K. ve Carlsen, B. (2019). *Pandemics, publics and politics*. Singapore: Palgrave Pivot.

Boelen, P. A., & Spuij, M. (2013). Symptoms of post-traumatic stress disorder in bereaved children and adolescents: Factor structure and correlates. *Journal Of Abnormal Child Psychology*, *41*(7), 1097-1108.

Borelli, J. L., Smiley, P. A., Rasmussen, H. F., & Gómez, A. (2016). Is it about me, you, or us? Stress reactivity correlates of discrepancies in we-talk among parents and preadolescent children. *Journal of Youth and Adolescence*, *45*(10), 1996-2010. https://doi.org/10.1007/s10964-016-0459-5

Brazendale, K., Beets, M. W., Weaver, R. G., Pate, R. R., Turner-McGrievy, G. M., Kaczynski, A. T., Chandler, J.L., Bohnert, A., & von Hippel, P. T. (2017). Understanding differences between summer vs. school obesogenic behaviors of children: the structured days hypothesis. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 14*(1), 100. https://doi.org/10.1186/s12966-017-0555-2

Brom, C., Lukavský, J., Greger, D., Hannemann, T., Straková, J., & Švaříček, R. (2020). Mandatory home education during the COVID-19 lockdown in the Czech Republic: A rapid survey of 1st-9th graders' parents. In *Frontiers in Education* (Vol. 5, p. 103). Frontiers Media SA. https://doi.org/10.3389/feduc.2020.00103

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet.* https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8

Bryman, A. ve Bell, E. (2011). *Business research methods* (3. Baskı). Oxford: Oxford University Press.

Bundy, D. A., Silva, N. D., Horton, A., Patton, G. C., Schultz, L., & Jamison, D. T. (2017). Child and adolescent health and development: realizing neglected potential. *Washington, DC: World Bank*.

Capurso M, Dennis JL, Salmi LP, Parrino C, Mazzeschi C. (2020). Empowering children through school re-entry activities after the COVID-19 pandemic. Continuity in Education, 1(1), 64-82. https://doi.org/10.5334/cie.17.

Chang, L. Y., Wang, C. J., & Chiang, T. L. (2022). Childhood handwashing habit formation and later COVID-19 preventive practices: A cohort study. *Academic Pediatrics*, *22*(8), 1390-1398. https://doi.org/10.1016/j.acap.2022.05.014.

Courtney, D., Watson, P., Battaglia, M., Mulsant, B. H., & Szatmari, P. (2020). COVID-19 Impacts on Child and Youth Anxiety and Depression: Challenges and Opportunities. *The Canadian Journal of Psychiatry*. https://doi.org/10.1177/0706743720935646

Çalışkan Y. (2020). COVİD-19 pandemisi ve karantina sürecinde çocuk ruh sağlığı. Medical Research Reports, 3 (Supp 1), 149-154.

Çetin, C., & Anuk, Ö. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde yalnizlik ve psikolojik dayaniklilik: Bir kamu üniversitesi öğrencileri örneklemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(5), 170-189.

Dalton, L., Rapa, E., & Stein, A. (2020). Protecting the psychological health of children through effective communication about COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health, 4*(5), 346-347. https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30097-3

Davico, C., Ghiggia, A., Marcotulli, D., Ricci, F., Amianto, F., & Vitiello, B. (2021). Psychological impact of the COVID-19 pandemic on adults and their children in Italy. *Frontiers in psychiatry*, *12*, 572997. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.572997

Di Giorgio, E., Di Riso, D., Mioni, G., & Cellini, N. (2020). The interplay between mothers' and children behavioral and psychological factors during COVID-19: An Italian study. European child & adolescent psychiatry, 30(9), 1401-1412. https://doi.org/10.1007/s00787-020-01631-3

Duran, N., & Özet, B. Türkiye'de Uygulanan Kaynaştırma Eğitiminin Yasa ve Yönetmeliklerdeki Durumu ve Uygulamaya Geçişi Arasındaki Tutarlılığının İncelenmesi. *Turkish Special Education Journal: International*, *6*(1), 82-104. https://doi.org/10.69485/tseji.1474847

Erdoğan Ç, Turan T, Pınar B. (2020). Çocukların kendi çizimleri ile çocuk yoğun bakım ünitesi deneyimleri. Turkiye Klinikleri Journal of Pediatrics, 29 (2), 92-8. https://doi.org/10.5336/pediatr.2020-73767.

Fan, J., Zhou, M., Wei, L., Fu, L., Zhang, X. ve Shi, Y. (2020). A qualitative study on the psychological needs of hospitalized newborns parents during COVID-19 outbreak in China. *Iran Journal Pediatr.* https://doi.org/10.5812/ijp.102748.

Ferguson, K. T., Cassells, R. C., MacAllister, J. W., & Evans, G. W. (2013). The physical environment and child development: An international review. *International Journal of Psychology*, *48*(4), 437-468.

Gassman-Pines, A., Ananat, E. O., & Fitz-Henley, J. (2020). COVID-19 and parent-child psychological well-being. *Pediatrics*, *146*(4), e2020007294.

Gupta, S. ve Jawanda, MK (2020). COVİD-19'un çocuklar üzerindeki etkileri. *Acta Paediatrica (Oslo, Norveç: 1992)* , *109* (11), 2181.

Günder, E. E. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye'de çocuk hakları. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri*, *7*(14), 137-149.

Kalkandeler, D. (2020). Pandemi Çocuklarının Öğrenilmiş Yalnızlığı. Pandemi ve Yalnızlık, II. Uluslararası Yalnızlık Sempozyum. Üsküdar Üniversitesi Yayınları. Pandemic and Loneliness, s.165.

Kaya, A. (2005). Çocuklar için yalnızlık ölçeğinin türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (19), *220-237.*

Kaya, B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *23*(2), 123-124.

Konukbay, D., & Suluhan, D. (2022). COVID-19 pandemisinde çocuk gelişimini ve bakımı etkileyen süreçler. *COVID-19 pandemisi sürecinin çocukların bakımı ve çevresine etkileri*, *1*, 8-14.

Kumar, A., Nayar, K. R., & Koya, S. F. (2020). COVID-19: Challenges and its consequences for rural health care in India. *Public Health in Practice*, *1*, 100009.

Li, F., Liang, W., Rhodes, R. E., Duan, Y., Wang, X., Shang, B., ... & Yi, L. (2022). A systematic review and meta-analysis on the preventive behaviors in response to the COVID-19 pandemic among children and adolescents. *BMC Public Health*, *22*(1), 1201. https://doi.org/10.1186/s12889-022-13585-z

Lieberman, A. F., Chu, A., Van Horn, P., & Harris, W. W. (2011). Trauma in early childhood: Empirical evidence and clinical implications. *Development and Psychopathology, 23*, 397–410. https://doi.org/10.1017/S0954579411000137

Liu, J. J., Bao, Y., Huang, X., Shi, J., & Lu, L. (2020). Mental health considerations for children quarantined because of COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, *4*(5), 347-349. https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30096-1

Orgilés, M., Morales, A., Delvecchio, E., Mazzeschi, C., & Espada, J. P. (2020). Immediate psychological effects of the COVID-19 quarantine in youth from Italy and Spain. *Frontiers in psychology*, *11*, 579038. http://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.579038

Orru, G., Ciacchini, R., Gemignani, A., & Conversano, C.(2020). Psychological intervention measures during the COVID-19 pandemic. *Clinical Neuropsychiatry, 17*(2), 76-79. https://doi.org/10.36131/CN20200208

Otçeken, HS (2022). *Velilerin Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Görüş ve Deneyimleri (İstanbul Ümraniye İlçesi Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi (Türkiye)).

Özbörü Aşkan Ö, Keskindemirci G, Mete M, Çakıroğlu Ü, Aliyeva S, Yeşil P et al. (2025). How did the pandemic lock down affect the development of infants' social and communication skills? A retrospective study from Türkiye. J Ist Faculty Med 2025;88(2):128-134. https://doi.org/10.26650/IUITFD.1582447

Özet, B., Aybaş, G., & Duran, N. (2024). Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Algıları: Metafor Analizi Örneği. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, *9*(2), 370-389.

Özet, B. (2022). 7-9 Yaş Çocukların Pandemi Sürecinde Deneyimledikleri Uzaktan Eğitimin Sosyal Gelişimlerine Etkisinin Resim Analizi Aracılığıyla İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Öztürk, A. (2021). COVID-19 pandemi sürecinde bilişim teknolojileri bağımlılığı. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 195-219. https://doi.org/10.31463/aicusbed.903612

Öztürk, E. D., Kuru, G., & Yıldız, C. D. (2020). Covid-19 pandemi günlerinde anneler ne düşünür çocuklar ne ister? anne ve çocuklarinin pandemi algisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(5), 204-220.

Phelps, C., & Sperry, L. L. (2020). Children and the COVID-19 pandemic. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 12*(S1), S73-S75. http://dx.doi.org/10.1037/tra0000861

Pınar, Y. (2021). Pandemi sürecinde sosyal izolasyonun çocuklar üzerine olası etkileri: Bir model önerisi. Nesne, 9(20), 379-395. https://doi.org/10.7816/nesne-09-20-10

Picson, K. (2024). How The Lockdown of COVID-19 Influenced The Neurocognitive and Psychosocial Development of Preschoolers. https://doi.org/10.33015/dominican.edu/2024.NURS.ST.41

Pisano, L., Galimi, D., & Cerniglia, L. (2020). A qualitative report on exploratory data on the possible emotional/behavioral correlates of Covid-19 lockdown in 4-10 years children in Italy.

Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B. ve Yu, Y. (2020). Anationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: Implications and policy recommendations. *General Psychiatry, 33,* 1-3. https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100213.

Russell, M.V., Russell, S.J., Croker, H., Packer, J., Ward, J., Stansfield, C., Mytton, O., Bonell, C. ve Booy, R. (2020). School closure and management practices during coronavirus outbreaks including COVID-19: A rapid systematic reivew. *Lancet Child Adolescence Health, 4,* 397-404.

Sağlam, M. (2017). Aile içi iletişim. N. Aral (Ed.). *Çocuk ve iletişim.* İçinde (s. 308-324). Ankara: Vize Yayıncılık.

Scheeringa, M. S., Zeanah, C. H., & Cohen, J. A. (2011). PTSD in children and adolescents: Toward an empirically based algorithm. *Depression and anxiety*, *28*(9), 770-782.

Schonfeld, D. J., & Demaria, T. (2015). Providing psychosocial support to children and families in the aftermath of disasters and crises. Pediatrics, 136(4), 1120–1130. https://doi.org/10.1542/peds.2015-2861

Serra, G., Lo Scalzo, L., Giuffrè, M., Ferrara, P., & Corsello, G. (2021). Smartphone use and addiction during the coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic: cohort study on 184 Italian children and adolescents. *Italian journal of pediatrics*, *47*(1), 150. https://doi.org/10.1186/s13052-021-01102-8

Şen Beytut D, Bolışık B, Solak U, Seyfioğlu U. (2009). Çocuklarda hastaneye yatma etkilerinin projektif yöntem olan resim çizme yoluyla incelenmesi. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 2 (3), 35-44.

Tiryaki Ö, Zengin H, Çınar N. (2021). Çocukların COVID-19 pandemisine ilişkin algılarının çizdikleri resimlere yansıması. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 4(3), 296-305. https://doi.org/10.38108/ouhcd.877786

Topbaş S, Birol NY, Çiftçi HB, Polat B, Kırımtay B, Yılmaz A. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde dil ve konuşma terapisi yönetimi: "Şimdi ne yapmalıyız?". Dil, Konuşma ve Yutma Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 1-30.

Tunalı, S. B., Gözü, Ö. ve Özen, G. (2016). Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması "karma araştırma yöntemi". *Kurgu*, 24(2), 106-112.

Üztemur S, Dinç E. (2018). Ortaokul öğrencilerinin epistemolojik inançlarının keşfedilmesinde öğrenci merkezli bir yaklaşım: Çiz-Yaz-Anlat Tekniği. Journal of History Culture and Art Research, 7(3), 566-592. http://doi.org/10.7596/taksad.v7i3.1579.

Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J., & Jiang, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *The Lancet*, *395*(10228), 945-947. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30547-X

Yavuzer H. (2019). *Resimleriyle çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.

Yogman, M., Garner, A., Hutchinson, J., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, & Council on Communications and Media. (2018). The power of play: A pediatric role